

bilimname 46, 2021/3, 41-68
Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 07.11.2021, Kabul Tarihi: 25.12.2021, Yayın Tarihi: 31.12.2021
doi: 10.28949/bilimname.1033663

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE FÜTÜVVET VE AHİLİK: Siyasetin Kurumundan Kurumun Siyasetine

Funda DEMİRTAŞ^a

Öz

Ahilik, Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın resmî bir kurum haline getirerek devletinin sarsılan siyasi ve manevi otoritesini yeniden tesis etmekte kullandığı fütüvvet anlayışını Evhadüddîn-i Kirmânî'nin XIII. asrın başında göçebe Türkmenlerin hayat ve İslam anlayışına uygun bir tarzda yeniden yorumlayarak fikrî alt yapısını oluşturduğu, Ahî Evran'ın da Anadolu'ya özgü bir renk katarak kurumsallaştırdığı bir teşkilattir. I. Alâeddin Keykubad'ın yardım ve desteğiyle kısa sürede teşkilatlanarak köylere kadar yayılan Ahilik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi, iktisadi, içtimai ve tasavvufi hayatını şekillendiren en dinamik unsur olarak büyük bir güç ve etki kazanmıştır. Ahiliğin merkezî idareye destek veren ve merkezî idareden destek alan bir kurum olarak elde ettiği bu güç ve etki, Köseadağ bozgununun akabinde sıfırlanma noktasına gelmiştir. Ahilerin bozgunun ardından Kayseri'ye kadar ilerleyen düşmana karşı sergiledikleri aktif direniş sebebiyle Moğolların, Moğol vesayeti altına giren yönetimin ve çekişme yaşadıkları Moğol yanlısı Mevlevilerin hedef tahtası haline gelmesiyle Ahilik hem insan kaynağını hem de önceki kazanımlarını kaybederek var olma savaşı vermiştir. Geniş yelpazeli bu çalışma da fütüvvet düşüncesinin Anadolu'ya intikalini, Anadolu'da yayılmasına etki eden unsurları, Kirmânî ve Ahî Evran tarafından göçebe Türkmenlerin hayat anlayışına uygun tarzda yeniden yorumlanmasını, Ahi-Mevlevi çekişmesini ve bu çekişmenin siyasi ve sosyal olaylara yansımalarını konu edinmiştir. Konunun dönem kaynakları ve günümüz literatüründen elde edilen harmanlanmış bilgilerle analiz edildiği çalışma, XIII. yüzyıl Anadolu tarihine damga vuran bu çok yönlü teşkilatın bir asırlık serüvenine ve I. Alâeddin Keykubad'dan sonra taht kavgalarıyla siyasal bütünlüğü sarsılan, Moğol istilasıyla da sosyal ve iktisadi düzeni altüst olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi, iktisadi, içtimai, idari ve tasavvufi hayatının Ahilikle ilgili kesitine ışık tutmayı hedeflemiştir.

Anahtar kelimeler: İslam tarihi, fütüvvet, Kirmânî, Ahî Evran, Ahi.

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, fundad@erciyes.edu.tr

FUTUWWA AND AKHISM IN THE ANATOLIAN SELJUK STATE:

From the Institution of Politics to the Politics of the Institution

Akhism, is the organization that formed its intellectual infrastructure by reinterpreting nomadic Turkmens by Ewhad al-Dîn Kirmânî at the beginning of the 13th century in line with the understanding of life and Islam, and then was institutionalized by Akhi Ewrân by adding an Anatolian color based on the understanding of futuwwa, which Abbâsid caliph al-Nâsır li-Dîn Allâh used to re-establish the shaken political and spiritual authority of his state by making it an official institution. Akhism, which was organized in a short time with the help and support of Alâ al-Dîn Kaykubâd I spreading to villages, gained great power and influence as the most dynamic element shaping the political, economic, social, and mystical life of the Anatolian Seljuk State. This power and influence, which the Akhi community acquired as an institution supporting and receiving support from the central administration, came to the point of zero after the defeat in Köse Dagh. With the active resistance of the Akhis against the enemy that advanced to Kayseri following the defeat, the Mongols became the target of the administration under the Mongol dominance and the pro-Mongolian Mawlawîs, with whom they had conflicts, and Akhism lost its human resources and previous gains, and fought for its existence. This wide-ranging study addresses the transfer of the idea of futuwwa to Anatolia, the factors affecting its spread in Anatolia, the re-interpretation of the nomadic Turkmens by Kirmânî and Akhi Ewrân, the Akhi-Mawlawî conflict, and the reflection of this conflict in political and social events. The study, in which the subject was analyzed with the sources of the period and the blended data obtained from literature today, aimed to shed light on the section related to Akhism, which had a centuries-old adventure of this versatile organization, which left its mark on the Anatolian history in the 13th century, and the political, economic, social, administrative, and mystical life of the Anatolian Seljukian State, whose political integrity was shaken by the fights for the throne after Alâ al-Dîn Kaykubâd I, and whose social and economic order was turned upside down by the Mongol invasion.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Kökeni İslam öncesi Arap toplumuna kadar uzanan fütüvvet kavramı, Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînellâh (1180-1225) tarafından resmî bir kurum haline getirilen fütüvvet teşkilatı, sufilikle özdeşleşen tasavvufi fütüvvet ve bu tasavvufi temel üzerine mesleki bir kurum olarak inşa edilen Ahilik

üzerine, Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Sabri Ülgener gibi yerli; Franz Taeschner, Vladimir Gordlevski ve Claude Cahen gibi yabancı araştırmacılar, zengin birincil kaynaklara dayanan detaylı çalışmalar yapmışlardır.

Birincil kaynaklara dayanarak Ahilik hakkında genel kabul gören tespitlerde bulunan Fuad Köprülü, içlerinde pek çok kadı ve müderrisin de bulunduğu Ahilik teşkilatını herhangi bir esnaf topluluğundan ziyade akidelerini bu teşkilat vasıta ile yayan bir tarikat olarak değerlendirmiştir.¹

Yayınladığı pek çok fütüvvetnâme² ile fütüvvet kavramına, kurumuna, adabına ve ahlakına dair aydınlatıcı bilgiler veren Abdülbâki Gölpınarlı da fütüvvetin ortaya çıkışını, zamanın toplumsal yapısını ve fütüvvet ehliyle diğer tarikatlar arasındaki ilişkiyi nesnel bir yaklaşımla incelemiştir.³

Fütüvvet ve Ahilik kurumlarını Türk iktisat tarihi açısından değerlendiren Sabri Ülgener de XII. ve XIII. yüzyılda siyasi buhranlar ve istilalar nedeniyle korumasız kalan Anadolu insanının tarikat çatısı altında birleştiğini, aynı olumsuz şartların meslek erbabı için de benzer sonuçlar doğurduğunu, bu sebeple onların da fütüvvet birlikleri şeklinde teşkilatlandıklarını ifade ederek, Fuad Köprülü gibi bu birliklerin tarikat karakteri taşıdıklarını ifade etmiştir.⁴

Franz Taeschner ve Claude Cahen'in yaptığı çalışmalar, fütüvvet ve Ahilik arasında tarihsel ve yapısal bir bağlantının olduğu ortak paydasında birleşmiştir.⁵ Taeschner ve Cahen, fütüvvet ve Ahiliğin oluştuğu toplumsal koşulları, tarihsel dayanaklarını ve gelişme süreçlerini incelemeye dayalı bir yöntem takip ederek özellikle Ahilik kurumunun Türk kökenli olduğunu ısrarla vurgulayan araştırmacıların aksine bir tutum sergilemişlerdir.

¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1976), 212-213.

² Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve 'Fütüvvet-Nâme'si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, sy 1-4 (1953): 76-153; Abdülbâki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17, sy 1-4 (1955): 73-126; Abdülbâki Gölpınarlı, "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in 'Fütüvvet-Nâme'si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17, sy 1-4 (1955): 27-72; Abdülbâki Gölpınarlı, "'Fütüvvet-Nâme-i Sultânî' ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17, sy 1-4 (1955): 127-55.

³ Abdülbâki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 (1950 1949), 6-354.

⁴ Sabri F. Ülgener, *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din* (İstanbul: Der Yayınları), 89-90.

⁵ Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", çev. Fikret İşıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, sy 1-4 (1953): 17-25; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, 2.bsk, E Yayınları 1 (İstanbul: E Yayınları, 1984), 65-66.

Fütüvvet ile Ahilik arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığı araştırmacıların en çok üzerinde durduğu konu olmuştur. Köprülü, Gölpınarlı, Taeschner ve Cahen, kronolojik olarak fütüvvetten sonra teşekkül eden Ahiliğin tarihsel ve toplumsal bir zeminden yoksun bir şekilde kendiliğinden ortaya çıkamayacağını kabul ederek iki kurum arasında bir bağlantı kurmuş ancak bazı araştırmacılar Ahiliği bu tarihsel ve toplumsal bağlamından kopararak Türklere mahsus bir kurum olarak nitelendirmişlerdir. Bu çerçevede Ahiliğin oluşumuna sebebiyet veren toplumsal ve tarihsel olayları irdeleyerek Ahiliği “Türk’e özgü bir kurum” olarak nitelendiren Neşet Çağatay aslında Ahiliğin, ahlaki ve terbiyevi prensiplerini daha önce tasavvufçuların geliştirip formüleştirdiği fütüvvetnâmelerden aldığını zikrederek⁶ iki kurum arasındaki bağlantıyı zımnen kabul etmiştir. C. Hakkı Tarım, kurumun ve kurucusunun ismine dair yaptığı lengüistik açıklamalarla Ahiliğin Türkler tarafından ihdas edildiğini ileri sürmüştür,⁷ Enver Behnan Şapolyo ise Abbâsî halifesi Nâsır’ın fütüvvet şalvarı giyerek bir Türk tarikatı olan Ahiliğe girdiğini⁸ ve Ahi tarikatına mensup gençlerden yiğit alayları kurduğunu hatta “fetâ” kelimesinin Türkçe “ahi” kelimesinden alındığını dolayısıyla fütüvvetin sonradan kurulduğunu⁹ ifade ederek fütüvvetin tarihsel varlığını yok saymıştır.

Netice itibariyle Ahilik gibi tarihsel ve toplumsal bir kurumun ortaya çıkması için sosyolojik anlamda uygun toplumsal koşulların bulunması ve belirli bir zamanın geçmesi gerekliliğinden hareketle kronolojik olarak Ahiliğin fütüvvetle uzun vadeli bir ilişkisinin bulunduğu ve toplumsal anlamda Ahiliğin ortaya çıkmasını sağlayan benzer şartların olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışma da ilk planda fütüvvet anlayışının saray vasıtasıyla Anadolu’ya intikalini, köylerden uçlara kadar hızla yayılmasına etki eden unsurları, XIII. asrın başında Anadolu’ya gelen Evhadüddîn-i Kirmânî (öl. 1238) tarafından göçebe Türkmenlerin İslam algısına göre yeniden yorumlanmasını ve Ahî Evran tarafından da Anadolu’ya has bir teşkilat haline getirilmesini konu edinerek fütüvvet ile Ahilik arasındaki bu

⁶ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, sayı 104 (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 1989), 45. Ayrıca bkz. Neşet Çağatay, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy II-III (1952): 67-74.

⁷ Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehir-Gülşehir ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler* (İstanbul, 1948), 58-63.

⁸ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964), 209.

⁹ Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 233.

tarihî bağı ortaya koymayı amaçlamıştır. Daha sonra da seyr ü sülûkta tercih ettikleri yol sebebiyle fikrî zeminde başlayan ancak kısa sürede bunun ötesine geçerek siyasi, içtimai ve dinî hayatta birbirleriyle ters düşen iki muhalif cephenin oluşumuna sebebiyet veren Ahi-Mevlevî çekişmesinin Köseadağ bozgununun ardından Ahilere kesilen ağır faturasını, Moğol işgaline karşı aktif bir direnç gösteren Ahilerin verdiği ölüm-kalım savaşını ve Celâleddin Karatay'ın (öl. 1254) kendilerini tam hedef olmaktan çıkardığı süreçten sonra kısmen toparlanarak yarı etkin bir güç haline gelmelerini tema edinerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin son asrına damga vuran bu teşkilatın siyasi, idari, iktisadi, içtimai ve dinî anlamda mevcut yapıya etkisini ve mevcut yapının siyasi, idari, itisadi, içtimai ve dinî şartlarından etkilenmesini dönem kaynaklarının verdiği birincil ve ikincil bilgiler ile günümüz kaynaklarının verdiği monografik bilgiler ışığında bütüncül bir yaklaşımla analiz etmeyi hedeflemiştir.

A. Konunun Kavramsal Çerçevesi

Fütüvvet teşkilatı, Orta Çağ İslam toplumunun kendine özgü sosyo-kültürel dokusundan kaynaklanan en önemli kurumlardan biridir. Farklı ülkelerde, farklı isimler altında tezahür eden fütüvvet, en yalın haliyle ahlaki, dinî ve siyasi gayelerden biri veya birkaçının etkisi ile bir araya gelen genç erkek üyelerden oluşan bir birliği ifade etmektedir.

Arapça bir kelime olan fütüvvet, sözlük anlamı “genç, yiğit, cömert” anlamlarına gelen “fetâ” kelimesinden türetilen bir sıfattır ve “gençlik, yiğitlik, cömertlik” gibi temel anlamları içermektedir.¹⁰

Ahilik kurumu ise genellikle XIII. yüzyılda Anadolu'da kurulup belli kurallar çerçevesinde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlar birliğini ifade etmektedir.¹¹ Mesleki ve ahlaki bir örgüt olan Ahiliği, ahlaki ve terbiyevi prensiplerini fütüvvetten alması hasebiyle VIII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan fütüvvet anlayışının ve bu anlayışın sosyal örgütlenme biçiminin Anadolu'ya has bir tarzı olarak nitelendirmek mümkündür.

Ahi kelimesinin sözlük anlamı ve bundan hareketle Ahilik kurumunun kökeni hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan özellikle oryantalistlerin ileri sürdüğü ilk görüşe göre, Ahi kelimesi Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahî” sözcüğünden gelmektedir. Bu çerçevede Ahiler kelimenin Arapça manasıyla yani uhuvvet (kardeşlik) ile iştigal etmekte,

¹⁰ Ebî Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 15/145-147; Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”, 3.

¹¹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 44.

uhuvvet de mana itibariyle fütüvvet mefhumunun kapsamında bulunmaktadır.¹² Dolayısıyla Ahilik kurumunun kökeni fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır.¹³ Ancak bu görüşü ileri sürenler yine de Ahiliği fütüvvetten farklı ve Anadolu Türklerinin kendi damgalarını vurarak geliştirdikleri bir kuruluş olarak nitelendirmektedirler.¹⁴ Başta Jean Deny, Fuad Köprülü ve Neşet Çağatay'ın ileri sürdüğü ikinci görüşe göre de Ahi kelimesi Türkçe "cömert, eli açık, yiğit" anlamlarına gelen "akı" sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcüğün delalet ettiği eli açıklık, konukseverlik, mertlik, alplık ve yiğitlik Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önce Orta Asya Türk devletlerinde bulunan, kahraman ve muharip manasına gelen "alplar" ve İslamiyet'i kabul etmesinden sonra da aynı mahiyette olan "gaziler" teşkilatıyla alakalıdır.¹⁵

Zaman ve mekâna göre fetâ, fityân, ayyâr, şâtır ve rünûd gibi farklı isimlerle anılan fütüvvet birliklerinin isimleri ve kıyafetleri tarihî süreç içinde değişiklik gösterse de en eski zamanlardan beri özellikle siyasi ve ticari merkezlerde benzer hayat şartlarında yaşayan gençlerin oluşturduğu bir birlikteliği ifade eden bu birliklerin ahlaki prensipleri birbirine oldukça benzemektedir. Zira Anadolu'da XIII. yüzyılın ortalarında Yahyâ b. Halîl b. Çoban el-Burgazî tarafından yazılan ve şimdilik en eski Türkçe fütüvvetnâme olarak bilinen fütüvvetnâmede bulunan birçok adap ve erkânın, Abbâsî halifesi Nâsır tarafından Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye (öl. 1234) tanzim ettirilen ve fütüvvetçiliğin bütün prensiplerini ihtiva ederek kendinden sonra yazılmış olan benzerlerine örnek teşkil eden ilk fütüvvetnâmede bulunan malumatla aynı mahiyette olduğu görülmektedir.¹⁶ Bu yüzden Ahilik kurumunu Türklere özgü bir esnaf kuruluşu olarak nitelendirerek basitleştirmek ve milliyetçi duygularla Ahiliğin kökenlerini Türk tarihi içerisinde aramak yerine Ahiliğin tarihsel süreç içinde ortaya çıkış nedenlerini, toplumsal koşullarını ve süreçlerini bir bütün olarak değerlendirerek tarihsel ve toplumsal açıdan çok fonksiyonlu ve çok kültürlü bir kurum olarak nitelendirmek tarihî ve ilmî verilere daha uygundur.

B. Saray Fütüvvetinin Selçuklulara İntikali

Abbâsî halifesi Nâsır, ülkesi dâhilinde dağınık guruplar halinde örgütlenen, uygun ortam bulduklarında haydutluk ve yağma gibi olumsuz

¹² Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", 18.

¹³ Franz Taeschner, "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri", çev. Semahat Yüksel, *Belleten* XXXVI/142 (1972), 229.

¹⁴ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 44.

¹⁵ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sy I (1952): 60.

¹⁶ Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II", 67-74.

hareketlerde bulunan, özellikle siyasi çalkantıların yaşandığı dönemlerde merkezî idareye isyan eden fütüvvet birliklerini kendi yönetimi altında toplayarak hem kendisine bağlı bir birlik oluşturmuş hem de bir serseriler topluluğu olarak görülen bu birliklerin askerî ve siyasi anlamda tam bir meşruiyet kazanmasını sağlamıştır. Nâsır, böylelikle o zamana kadar belli grupların ilgisini çeken fütüvveti halife riyaseti altında toplayarak bu dar kalıbından çıkarmış ve genele hitap eden bir kurum haline getirmiştir. Fütüvveti bu şekilde ilk olarak hâkimiyeti altındaki topraklarda siyasi otoritesini sağlamlaştırma vasıtası olarak kullanan Nâsır, sonra da başta devletinin siyasi varlığını tehdit eden güçlü komşuları olmak üzere diğer İslam devletleri üzerinde manevi bir otorite kurma vasıtası olarak kullanmıştır. Bu çerçevede fütüvvet teşkilatının reisi sıfatıyla Müslüman hükümdarları bu teşkilata girmeye davet eden Nâsır, ülke dâhilinde kazandığı başarıyı ülke haricinde de kazanmıştır. Zira hükümdarlar hem halife nezdinde meşruiyetlerinin tanınmasına hem de tebaaları nezdinde nüfuzlarının pekişmesine vesile olan bu davete müspet cevaplar vererek fütüvvet teşkilatına dahil olmuşlardır.¹⁷ Bu Müslüman hükümdarlardan biri de Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı I. İzzeddin Keykâvus'tur (1211-1220).

Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh'ın (1031-1075) devletinin siyasi varlığını tehdit eden Şîî Büveyhîlere karşı yardım istemesi üzerine 1055 yılında Bağdat'a giren Selçuklu sultanı Tuğrul Bey (1040-1063) zamanında halifenin siyasi yetkileri sultana devredilmiş, halife sadece İslam ümmetinin dinî lideri olarak kalmıştır. Selçuklu sultanlarının siyasi hâkimiyeti, Abbâsî halifelerinin de manevi otoriteyi temsil ettikleri bu sistemde halifelerin hâkimiyet tevcihleri Müslüman hükümdarların siyasi meşruiyetinin en önemli unsuru olduğu için I. İzzeddin Keykâvus da cülusunu bildirmek için halife Nâsır'a bir elçi göndermiştir. Kendisinin ve babasının hocası olan Şeyh Mecdeddin İshak'ı (öl. 1221) kıymetli hediyelerle Bağdat'a elçi olarak gönderen sultan, halifeden fütüvvet şalvarı talep ederek bu teşkilata girmek istediğini de bildirmiştir. Sultanın elçisini Bağdat'ta hürmetle karşılayan Nâsır, Selçuklu sultanına hâkimiyet alameti olarak saltanat menşuru, siyah bir imâme, zırhlı bir elbise, kamçı ve bir katır göndermiştir. 1211 tarihinde halifeliğini tanıyan meliklere ve emirlere bir mektup yazarak fütüvvet şerbeti içmelerini, fütüvvet şalvarı giymelerini ve fındık-endâzlıkta

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet -Tarih", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/262.

kendisine intisap etmelerini isteyen Nâsır'ın¹⁸ bu davetine olumlu cevap veren Selçuklu sultanına gönderilen hediyeler arasına istediği fütüvvet şalvarı da eklenmiştir. 1212 tarihli bir menşurda halife, yüksek unvanlarla hitap ettiği I. İzzeddin Keykâvus'a Şeyh Mecdeddin İshak'ın gelişini bildirmiş; sultan için Türklere ve Selçuklulara mahsus lakaplar kullanmış; sultanın kabul edildiği fütüvvetin şartlarına ve hilafet makamına bağlanmasını istemiş ve kendisine fütüvvet şalvarı ile birlikte yukarıda bahsedilen saltanat alametlerini de tevcih etmiştir.¹⁹

İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'yye fi'l-Umûri'l-Alâ'yye* adlı eserinde sultanın fütüvvet teşkilatına kabulünü bildiren bu menşurun Sinop'un fethi münasebetiyle gönderildiğini zikretmiştir.²⁰ Bu ifade doğru kabul edilirse Sinop'un fethi 2 Kasım 1214'te gerçekleştiği için sultana tahta çıkışı münasebetiyle gönderilen bu menşurun üç yıl kadar gecikmesinin sebebi kolaylıkla izah edilemez. Esasen İbn Bîbî de bu başlık altında Sinop'un fethi yerine sultanın tahta çıkması ve fütüvvete kabul edilmesi üzerinde durmuş, halifenin mektubunda da Sinop'un fethinden bahsedilmemiştir.²¹ Ayrıca I. İzzeddin Keykâvus için halifeden fütüvvet libası isteyen Şeyh Mecdeddin İshak'a verilen ve Ramazan 608/Şubat 1212 tarihini taşıyan bu menşurda, Şeyh Mecdeddin İshak'ın fütüvvet libası giydirmeye yetkili olduğu ve kendisi öldükten sonra bu görevi oğlu Muhammed Sadreddin'in yerine getireceği zikredilmiştir.²² İbn Bîbî çoğu kez olayları kronolojik olarak nakletmediği ve tarih belirtmekte ihmal davrandığı için sultanın fütüvvete kabul edildiği tarih de genellikle yanlış anlaşılmıştır.²³

El-Evâmirü'l-Alâ'yye fi'l-Umûri'l-Alâ'yye'de sultan I. İzzeddin Keykâvus'un yüksek ahlakından bahsedilen bölümde "Fütüvvet hırkasını halifenin hizmetinden, mürüvvet kâsesini "Allah'ı severseniz bana tabi

¹⁸ Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Megâmiz (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1974), V/316.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları), 298; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alâ'yye fi'l-Umuri'l-Alâ'yye (Selçuk Name)*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı), I/176-180.

²⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alâ'yye fi'l-Umuri'l-Alâ'yye (Selçuk Name)*, I/175-176; İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudides d'Asie Mineure d'après İbn Bîbî Texte Turc*, nşr. M.Th. Houtsma (Leide: E. J. Brill, 1902), 139-141.

²¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 298-299; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alâ'yye fi'l-Umuri'l-Alâ'yye (Selçuk Name)*, I/176-180.

²² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alâ'yye fi'l-Umuri'l-Alâ'yye (Selçuk Name)*, I/178; İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gencosman (Ankara, 1941), 65.

²³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 298. Bkz. İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, 65; Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", 15.

olunuz ki Allah da sizi sevsin" mealindeki ayetin feyzinden içmişti"²⁴ ifadesi Nâsır'ın saray fütüvvetine dâhil olmanın bir şeref telakki edildiğini göstermektedir. Bu sebeple I. İzzeddin Keykâvus'un yerine geçen kardeşi I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) da cülusunu tebrik için Nâsır tarafından Konya'ya elçi olarak gönderilen zamanın meşhur sufisi Sühreverdî tarafından icra edilen bir törenle fütüvvet teşkilatına girmiştir.²⁵ Aynı törende sultanla birlikte başta Celâleddin Karatay olmak üzere ileri gelen devlet erkanının da fütüvvet teşkilatına girmesinden son derece memnun olan Nâsır'ın bu faaliyetleri Abbâsî Devleti açısından beklenen siyasi sonuçları sağlayamamış fakat Anadolu'da fütüvvet ve Ahiliğin gelişmesine ve yayılmasına oldukça katkıda bulunmuştur.²⁶

I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın fütüvvet teşkilatına girmelerinden sonra bu teşkilat Anadolu'da kuvvetlenmiş ve devrin umumi temayülü ile fikrî cereyanlarından etkilenerek tasavvufi bir renk almıştır. Bu çerçevede bir taraftan esnaf teşkilatlarına hulul ederek onlardan kuvvet alan ve onları canlandıran fütüvvet, diğer taraftan da köylere kadar yayılarak Alplar teşkilatı ile münasebet kurmuştur. XIII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyıla kadar Anadolu'da bazı üst düzey devlet erkanının, müderrislerin, kadıların, çeşitli tarikatlara mensup şeyhlerin ve büyük tacirlerin fütüvvet teşkilatına dâhil olmaları bu teşkilatın içtimai kıymetinin yüksekliğine işaret etmektedir.²⁷

C. Anadolu'nun Fütüvvete Uygun Evreni

Siyasi anlamda Nâsır'ın saray fütüvvetinden neşet eden fakat Anadolu'nun kendine has siyasal, sosyal ve kültürel ortamında yeniden şekillenen fütüvvet anlayışının Anadolu'da hızla yayılmasında zamanın sosyal ve siyasal şartları birinci derecede etken olmuştur. Zira I. Alâeddin Keykubad'dan sonra merkezî otorite ciddi anlamda sarsılmış, taht kavgaları siyasal bütünlüğü sarsacak bir hale gelmiş, Rumlar ve Ermenilerle yapılan savaşlar ve Moğol istilası yüzünden Anadolu'nun sosyal ve iktisadi düzeni altüst olmuştur. Yaşanan siyasi karışıklıklardan ve istilalardan bıkararak maddi ve manevi bir sığınak arayan halk, tekke ve şeyhlere koşmuş, manevi liderlerin önderliğinde sosyal ve ruhi hayatına yeni bir düzen vermeye

²⁴ İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, 54; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/150.

²⁵ İbni Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, 93; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/251.

²⁶ Ocak, "Fütüvvet -Tarih", 13/262.

²⁷ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, haz. Orhan Köprülü (Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.), 112.

çalışmıştır.²⁸ Bu sebeple Anadolu’da insanlara aradıkları manevi desteği veren tasavvuf tarikatları gelişme imkânı bulmuş ve pek çok tasavvuf alimi yetişmiştir.

Tasavvuf hayatında görülen bu olumlu gelişmede, tarikatların halkın ihtiyacına cevap vermesi kadar Selçuklu sultanlarının alim ve mutasavvıflara hürmet ve iltifat etmeleri de etkili olmuştur.²⁹ Özellikle “Uluğ Keykubad” diye bilinen I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu refah ve ümrana kavuşmuş, Konya, Sivas, Kayseri, Kırşehir ve Erzincan gibi ilim ve kültür merkezlerinde alimler, sanatkârlar ve tacirler çoğalmıştır. I. Alâeddin Keykubad’dan sonra yaşanan siyasi hadiseler devleti zaafa düşürse de sultanın, saray mensuplarının, devlet ricalinin ve zenginlerin ulemaya gösterdikleri himaye ve hürmet sayesinde Anadolu’nun ilim ve kültür seviyesi yükselmeye devam etmiştir.³⁰ Bilhassa XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Moğol saldırısı sebebiyle Asya’nın uygar Türk şehirlerinden maddi ve manevi bütün varlıklarını alarak Anadolu’ya gelen³¹ alimler, dervişler, mutasavvıflar ve şairler ülkenin en ücra köşelerine kadar giderek hem medrese ve zaviyelerde öğrencileri ve müritleri hem de halk nezdinde büyük bir şöhret ve nüfuz kazanmışlar, birçok tarikat kurmuşlardır.³² Selçuklu sultanlarının haricinde siyasi otorite boşluğunda mahallî geçici hâkimiyetler kurmaya çalışan beyler de halkın bu genel temayülüne uyarak şeyhlerin maddi ve manevi nüfuzundan istifade etmek için her tarafta tekke ve zaviyeler yaptırmış, zengin vakıflar tahsis etmişlerdir.³³

D. Anadolu Fütüvvetinin Mimarı: Evhadüddîn-i Kirmânî

XIII. yüzyılda tasavvuf Orta Asya, İran, Suriye, Mısır ve Anadolu’da etkisini giderek artırmış ve her tarafta gerçek yüzleri kalın menakıp bulutlarıyla örtülmüş birçok şair, mutasavvıf ve meczupların yaşadığı tekkeler ortaya çıkmıştır. Tekke ve tarikatların devletler tarafından adeta resmen tanınmaları, sultanların ve devlet ricalinin büyük şeyhlere mürit olmaları şeyhlere çok büyük bir manevi nüfuz bahşetmiş, böylece hükümdarların cismani saltanatları üstünde mutasavvıfların bazen kuvvetli devletleri bile korkutan manevi hâkimiyetleri kurulmuştur.³⁴ Anadolu

²⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 204.

²⁹ A. Vehbi Ecer, “Anadolu’da Ahi Evran Zamanında Kültür Hayatı” (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı, 1986), 154.

³⁰ Çağatay, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”, 79.

³¹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 80.

³² Çağatay, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”, 79.

³³ Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 204.

³⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 195-197.

Selçuklu Devleti topraklarında da diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi pek çok tekke kurulmuş, Anadolu'da yetişen veya İran, Irak, Mısır, Suriye, Horasan ve Mâverâünnehir'den gelen birçok derviş ve şeyh bu coğrafyada kuvvetli bir tasavvuf akımının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen mutasavvıflar arasında Konya'da Evhadüddîn-i Kirmânî'yi, Tokat'ta Fahreddîn-i Irâkî'yi (öl. 1289), Kayseri ve Sivas'ta Necmeddîn-i Dâye'yi (öl. 1256) yine Konya'da Celâleddîn-i Rûmî'yi (öl. 1273) zikretmek mümkündür.³⁵

Sufiliğin IX ve X. yüzyıllar arasında kaydettiği gelişmenin paralelinde gelişen ve artık tasavvufun ana konularından biri olan fütüvvet anlayışının Anadolu'da hızla yayılmasını sağlayan mutasavvıfların başında Evhadüddîn-i Kirmânî gelmektedir. Kirman Selçukluları topraklarında doğup büyüyen Kirmânî'nin Anadolu'ya geldiği ve fütüvvet anlayışının Anadolu modeli olarak nitelendirilen Ahiliğin gelişmesinde ve ahlaki prensiplerinin şekillendirilmesinde temel bir rol oynadığı bilinmektedir. Ancak Kirmânî'nin Anadolu'daki fütüvvet erbabı şeyhlerin lideri olarak bizzat halife tarafından tayin edilmiş bir görevli olarak mı yoksa fütüvvet teşkilatının mensubu bir mutasavvıf olarak mı Anadolu'ya geldiği hususu tartışmalıdır.

1205 yılında Anadolu'ya gelen, zaman zaman Malatya, Sivas ve Konya'ya giden ama genellikle Kayseri'de ikamet eden ve orada evlenen Kirmânî'nin Anadolu'da kaldığı süre zarfında Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196, 1205-1211) ile iyi ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Anadolu'da "Şeyhu's-şüyûhi'r-Rûm" olarak şöhret bulan Kirmânî'nin Bağdat'ta bulunduğu 1211-1215 tarihleri arasında halife Nâsır tarafından İldenizli Özbek'i diğer atabeylere karşı kıskırtmak üzere Tebriz'e gönderilmesi³⁶ Anadolu'ya da görevli olarak gönderildiği çıkarımına zemin hazırlamaktadır. Sultanın, devlet ricalinin ve halkın nazarında saygın bir yeri olan Kirmânî'nin tasavvufi görüşlerinin Anadolu'da fazlaca rağbet görmesi, kendisi ve halifeleri için kısa sürede çok sayıda tekke ve zaviyenin yapılması ve bizzat sultan tarafından desteklenmesi de bu çıkarımı destekler mahiyettedir. Kirmânî'nin temsil ettiği oluşumun yedi yıl gibi kısa bir sürede Anadolu'da pek çok şehirde halifeler bırakacak kadar teşkilatlanması ve zamanın iki büyük tasavvuf akımından biri olması Selçuklu sultanlarının alim ve mutasavvıflara verdikleri genel destek ve değerle açıklanamayacak kadar önemli bir gelişmedir. Aynı coğrafyada ve şartlarda ortaya çıkan diğer

³⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 200-202; Franz Babinger - Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, haz. Mehmet Kanar, çev. Ragıp Hulusi (İstanbul: İnsan Yayınları), 48.
³⁶ Nihat Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/519.

tasavvufi cereyanların bu kadar hızlı bir gelişme gösterememesi de bu durumu izah eder niteliktedir.

Anadolu'da kısa sürede pek çok mürit edinen Kirmânî'nin tasavvufi görüşleri genellikle Sünni İslam'ın kitabî kuralları yerine kendi hayat şartlarına ve geçmiş tecrübelerine daha uygun bir İslam anlayışını kabul eden göçebe Türkmenler arasında yayılmıştır. Kirmânî, Allah'ın celal ve cemalini varlıkta temaşa etme esasına dayanan "şâhidbâzî" denilen bir tasavvufî meşrepten gelmektedir. Bunun gereği olarak da gençlerin güzelliklerine hayran olan ve onlarla sema etmekten büyük bir zevk alan Kirmânî, ellerine birer kandil verdiği gençlerin gece karanlığında kandillerle yaptığı semaya katılmakta, göğsünü göğüslerine dayayarak cezbeyle gelmekte ve şiirler söylemektedir.³⁷ Kirmânî'nin Allah'ın cemalini varlıklarda temaşa etmekten ileri gelen bir hal olduğu ve fiziki bir anlam taşımadığı söylenen bu tutumu suistimallere kapı aralayacağı endişesiyle tenkit edilmiştir. Bu cümleden Sühreverdi'nin "bid'atçı" olarak zikrettiği Kirmânî'yi Mevlânâ ve kendisinin şeyhi Rükneddîn-i Sücâsî'nin (öl. 1210) bir başka müridi olduğu zikredilen Şems-i Tebrizî (öl. 1247) ve Mevlânâ da tenkit etmiştir.³⁸

Amelde Şâfiî, itikatta Eş'arî mezhebinden olan Kirmânî, tasavvufta ruhi olgunluğa ve gerçek bilgiye ulaşmak için çıkılan manevi yolculuğu ifade eden seyr ü sülûkta kişinin yaratanının eseri olan eşya ile meşgul olmasını, eşyanın güzelliklerini ve esrarını temaşa ederek yaratanın celal ve cemaline ulaşmasını ve kendisini de eşyadan bir parça olarak görmesini temel alan afaki yolu benimsemiştir.³⁹ Sema ve raksı önemli bir ritüel kabul eden, sema meclislerinde şarkıcılar ve çalgıcılar eşliğinde musiki icra eden, müritliğe kabul esnasında tıraş ve hırka giydirme merasimi yapan ve halvete alınarak sıkı bir eğitiminin sonunda başarılı olan kişilere icazetin yaratan tarafından ilham yoluyla verileceği düşüncesine sahip olan⁴⁰ bu anlayış, yerleşik kentlilerin aksine göçebe Türkmenler arasında kabul görmüştür. Bu anlayışın Ahiliğe geçen en önemli uygulamalarından biri de her meslek ve sanat dalında o işi üstatlarından öğrenmeyi gerekli ve zorunlu gören ilke olmuştur.

³⁷ Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 72-73.

³⁸ Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", 11/519; Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, 74-75; Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları), 1/410.

³⁹ Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, 64-66.

⁴⁰ Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, 82-86.

E. Fütüvvetin Ahilik Teşkilatına Evrilmesi

Kirmânî'nin tasavvufi görüşlerinin içinde harmanlanan fütüvvet anlayışının Anadolu'da yayılmasını ve bu anlayışın Anadolu'ya has bir teşkilat haline gelmesini sağlayan Şeyh Nasîrüddîn Mahmûd (öl.1262), fütüvvetin Ahiliğe dönüştüğü sürecin baş aktörüdür. Tarihî bir kimliğe sahip olmasına rağmen gerçek kişiliği menkıbeler içinde kaybolan ve Ahî Evran adıyla bilinen Nasîrüddîn Mahmud, Asya içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan biridir.⁴¹ Kirmânî'nin damadı olduğu iddia edilse de mevcut bilgiler ışığında bu akrabalık ilişkisi ihtiyatla karşılanması gereken bir husustur.⁴² *Menâkıb-ı Evhadüddîn Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî*'de verilen bilgilerden⁴³ hareketle Fahreddîn er-Râzî'nin (öl. 1210) talebelerinden Tâceddin Muhammed el-Urmevî (öl. 1255) vasıtasıyla Bağdat'ta Kirmânî ile tanıştırıldığı, Kirmânî'nin delâletiyle Nâsır'ın fütüvvet teşkilatına girdiği ve 1205 yılında Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir.⁴⁴ Anadolu'da Ahiliğin kurucusu ve debbağ esnafının piri olarak kabul edilen Ahî Evran, hocası Kirmânî gibi pek çok şehir ve kasabayı dolaşmış, Kayseri, Konya, Denizli gibi şehirlerde ikamet etmiş ve neticede Kırşehir'e yerleşmiştir. Kirmânî'nin aksine Anadolu'ya yerleşerek ölümüne kadar burada kalan Ahî Evran'ın özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın verdiği büyük destek ve yardımla, hem tekke ve zaviyelerde fütüvvet ilkeleri ve İslami-tasavvufi düşünce çerçevesinde şeyh-mürit ilişkilerini, hem de iş yerlerinde çırak, kalfa ve usta ilişkilerini düzenleyen bunun paralelinde de Anadolu'daki iktisadi hayatı tanzim eden Ahiliğin kurulup gelişmesinde etkin bir rolü olmuştur.⁴⁵

Ahilik teşkilatı, fütüvvet mirasından faydalanarak bu anlayışı Anadolu Ahiliğine dönüştüren Ahî Evran sayesinde şehirlerden köylere kadar yayılmış ve zamanın iktisadi ve siyasi dengelerine yön veren kurumlardan biri olmuştur. Anadolu'da hızla yayılan ve kısa sürede uç bölgelerde bile teşkilatlanan Ahilik, özellikle I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde Nâsır'ın fütüvvet teşkilatı gibi resmî bir mahiyet taşımadığı halde devlet protokolünde yer alan ve siyasi otoritenin güçlü olduğu

⁴¹ İlhan Şahin, "Ahî Evran", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/529.

⁴² Kirmânî'nin Ahî Evran'ın kayınpederi olduğu ve Evhadiyye isimli bir tarikat kurduğu iddia edilse de somut delillere dayanmayan bu iddialar ihtiyatla karşılanmalıdır. Bkz. Azamat, "Evhadüddîn-i Kirmânî", 11/519.

⁴³ Bedüzzamân Fûrûzanfer, *Menâkıb-ı Evhadüddîn Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî* (Tahran, 1969), 158.

⁴⁴ Mikail Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 165), 17-18.

⁴⁵ Ziya Kazıcı, "Ahilik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540.

dönemlerde iki tarafın da menfaatine olacak şekilde merkezî idareye destek veren ve destek alan bir kurum özelliğine kavuşmuştur. I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümü üzerine sultan ilan edilen I. İzzeddin Keykâvus'un Obruk'ta Konya'nın efendileri (hacegân), itibarlı kimseleri (mu'teberân), ileri gelenleri (âyan), Ahileri (ihvan) ve müzisyenleri (mutribân)⁴⁶ tarafından karşılanması ve I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine devlet erkânı ve komutanlar tarafından sultan seçilen I. Alâeddin Keykubad'ın tutuklu bulunduğu Gezerpirt Kalesi'nden Konya'ya gelişi esnasında uğradığı Aksaray'dan âyanların, iğdişlerin ve Ahilerin eşliğinde Konya'ya gelmesi⁴⁷ ahilerin protokoldekini yerini ve merkezî idareye desteğini gösterir mahiyettedir. Hakeza I. Alâeddin Keykubad'a en şaşıla karşılama töreninin yapıldığı Konya'da sultanın şehre girişi esnasında silâhdâr, camedâr, çavuş ve cândâr gibi resmî görevlilerin yanı sıra yaya ve süvarilerden oluşan bin kişilik büyük bir Ahi grubunun saltanat alayının etrafını bir çember gibi sarması⁴⁸ ve yine I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışını kutlamak için Abbâsî halifesi Nâsır tarafından Konya'ya elçi olarak gönderilen Sühreverdi'yi karşılamak üzere sultanın imamlardan, kadılardan, mutasavvıflardan, şeyhlerden, âyandan ve Ahilerden oluşan bir topluluğu⁴⁹ göndermesi de aynı bağlamda başka örneklerdir.

Devlet mekanizması içinde resmî bir görevleri olmayan fakat sultanların cülus, biat, karşılama, kutlama, uğurlama ve taziye gibi resmî törenlerine sivil ve askerî erkânın yanı sıra bir nevi sosyal zümre olarak katılan Ahiler⁵⁰ bunu hem sivil ve askerî erkân gibi yeni yönetimde yerlerini korumak ve sağlamlaştırmak hem de devletlerine ve hükümdarlarına duydukları samimi bağlılığı göstermek amacıyla yapmışlardır. Ancak Ahilerin idareden aldıkları destek sayesinde güçlenmesine, merkezî idarenin de yeri geldiği vakit bu gücü kendi lehine kullanmasına yarayan bu durum, I. Alâeddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürülmesinden (1237) sonra Ahiler aleyhine işleyen bir sürecin başlangıcı olmuştur.

⁴⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/140.

⁴⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/232.

⁴⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/233; İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineure d'après İbn Bîbî Texte Turc*, 201; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2009), 14.

⁴⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, 1/249.

⁵⁰ Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", 13; Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 111.

F. Ahilerin İlhanlı Vesayetine Aktif Direnci

Moğol istilasının Asya'yı altüst ettiği bir sırada tahta geçerek bu büyük tehlikenin Selçuklu topraklarına ulaşmaması için gerekli siyasi ve askerî tedbirleri alan I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda en parlak ve en kudretli dönemini yaşamıştır. Bu refah döneminde Ahiler de kendi paylarına düşeni fazlasıyla almışlardır. Ahilerin sadakatle bağlı olduğu I. Alâeddin Keykubad'ın 1237'de zehirlenerek öldürülmesinden⁵¹ sonra tahtı ele geçiren oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246) zamanında Anadolu Selçuklularının sahip olduğu güç ve kudret bir süre daha etkisini devam ettirmiş fakat Ahilerin sahip oldukları nüfuz eski etkisini yitirmiştir. Tahta çıktıktan sonra ilk olarak iktidarı ele geçirmesine yardımcı olan fakat sonrasında tahtına göz diken veziri Sâdeddin Köpek'i öldüren (1238-1239?) II. Gıyâseddin Keyhusrev, entrikalarla ele geçirdiği iktidarı için bir tehlike olarak gördüğü Ahi ve Türkmenleri, iktidarına karşı oldukları gerekçesiyle takibe almıştır. Bu çerçevede Ahî Evran ve pek çok ileri gelen Ahiyi tutuklatan II. Gıyâseddin Keyhusrev, hem bu tutumuyla hem de kötü yönetimiyle 1240 yılında Ahi ve Türkmenlerin isyan etmesiyle sonuçlanan ve tarihte Babaî isyanı olarak anılan olayların fitilini ateşlemiştir.⁵²

Babaî isyanını bastırmakta zorluk çeken ve Konya üzerine yürüyen isyancılardan korkarak Kubâdâbâd'a kaçan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in bu aczi ve kötü yönetimi Moğol istilasına davetiye çıkarmıştır. 1242'de Erzurum'u işgal ederek bir yoklama yapan Moğol ordusu, 1243'te büyük bir kuvvetle Anadolu üzerine yürümüş, kendilerini Köseadağ mevkiinde karşılayan Selçuklu ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Başta sultan olmak üzere bütün ordu geri çekilme kabiliyetini dahi gösteremeden toptan firar etmiş ve önlerinde hiçbir engel kalmayan Moğol ordusu Kayseri'ye kadar ilerlemiştir. Ahiler, devlet otoritesinin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın hâkim olduğu bu dönemde şehir hayatında hem iktisadi hem de siyasi yönden önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bağımsız siyasi bir güç olmayan fakat buhran dönemlerinde siyasi ve askerî güçlerini ortaya koyan Ahiler, özellikle Moğol istilası esnasında şehirlerin savunmasında ve yönetiminde etkin bir mahallî otorite olmuştur. Bu çerçevede Ahiler, Köseadağ bozgunundan sonra Tokat ve Sivas'ı ele geçiren Moğollara karşı

⁵¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, I/456-457.

⁵² Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*, 21. Babaî isyanının sebepleri hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı* (İstanbul: Dergâh Yayınları), 37-51.

Kayseri'yi başarıyla savunmuştur.⁵³

Kösedağ bozgununun ardından Kayseri'ye gelen askerler şehir halkının ve Ahilerin yardımı ile surları ve burçları tahkim ederek müdafaaya hazırlanmıştır. On beş gün süren muhasara ve muharebe neticesinde surlar ve burçlar üzerinde yarıklar açılmış fakat şehir halkı Moğolların ümidini kıracak kadar kahramanca bir savunma yapmıştır. Ancak bu başarılı direniş Moğolları durduramamış, bir Ermeni mühtedinin hıyaneti Moğol askerine şehrin kapılarını açmıştır.⁵⁴ Şehri ilk önce yağmalayan sonra da şehir halkını kılıçtan geçiren Moğollar, ev ve işyerlerini yakıp yağmaladıkları pek çok Ahiyi de katletmişlerdir. Bir o kadar Ahiyi de esir edip götüreren Moğollara, bu sırada tutuklu bulunan Ahî Evran'ın eşi Fatma Bacı da esir düşmüştür.⁵⁵

Hükümdar vasfı taşımayan ve aldığı yanlış kararlarla ülkeyi felaketin eşiğine getiren II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra yaşanan taht mücadelelerinde özellikle Konya Ahileri tarafsız kalmayı tercih etmişler ve kendilerine cömertçe vaat edilenler karşılığında istenen yardımı "Biz aranızda cereyan eden mücadeleye karışmayız ve sultana isyan edip küfrân-ı nimette bulunmayız"⁵⁶ diyerek reddetmişlerdir. Ancak Konya Ahilerinin Moğol destekli bir sultana karşı olmaları bu mücadelede taraf olmama kararlarını değiştirmiş, silahlanan Ahiler iki bin Moğol askeriyle Anadolu'ya gelerek sultan ilan edilen Rükneddin Kılıcarslan'ın muhalifi vezir Şemseddin İsfahânî'nin evini muhafaza etmişlerdir.⁵⁷

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümü üzerine tahta çıkarılan II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249 müstakil, 1249-1262 müşterek saltanat) döneminde saltanat naipliği yapan Celâleddin Karatay, üç kardeş arasında yaşanan taht kavgasını ve ihtilafları müşterek saltanat formülüyle bitirerek ülkede yeniden dirlik ve düzeni sağlamıştır. Müşterek saltanat döneminde de atabeylik yapan Celâleddin Karatay, tutuklu bulunan Ahi ve Türkmen ileri gelenlerini serbest bırakarak mevkiinin kendisine sağladığı sınırlı nüfuz ve kudretin ötesine geçmiştir. Yönetime dair her önemli işe müdahil olan Celâleddin Karatay'ın Moğol müdahale ve baskılarının çok yoğun olduğu bu dönemde aldığı kararla serbest kalan Ahî Evran da önce Denizli'ye gitmiş sonra da II. İzzeddin Keykâvus'un arzusu üzerine Konya'ya dönerek onun atabeyi olmuştur. Fakat Ahî Evran'ın Konya'daki ikameti uzun sürmemiş, Mevlânâ'nın yakın dostu ve hocası Şems-i Tebrîzî'nin (1247?)

⁵³ Kazıcı, "Ahilik", 1/540-541.

⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 440-441.

⁵⁵ Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*, 21.

⁵⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 462.

⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 466.

öldürülmesinden sorumlu tutularak Kırşehir'e nakledilmiştir.⁵⁸

Şems'in öldürülmesinde Ahilerin parmağının olması⁵⁹ Mevleviler ile Ahiler arasındaki gerginliği had safhaya çıkarmıştır. Temelde kulun kötü huylardan güzel ahlaka, gelip geçici varlığından Hakk'ın gerçek varlığına ve cehaletten ilme ulaşma yolculuğunda yani seyr ü sülûkta tercih ettikleri yol sebebiyle birbirlerinden ayrılan⁶⁰ Ahi ve Mevleviler, bu farklılıklarını Moğol istilasına verdikleri tepkide de göstermişlerdir. Seyr ü sülûkta Ahilerin aksine enfüsi yolu benimseyen ve daha ziyade yerleşik kentliler arasında kabul gören Mevlevilik, istilacı Moğol ümerası tarafından da saygıyla karşılanmış ve bu dönemde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Mevlevi tekeleri açılmıştır. Zira Mevlevi şeyhleri mevcut siyasi ve sosyal düzenin muhafazasına ve merkezî hükümetin nüfuzunun devamına gayret göstererek siyasi ve dinî ayaklanmalardan daima uzak kalmışlardır. Mevlânâ da dahil olmak üzere Mevleviler, Türkmen babalarına iyi gözle bakmamışlar, onları kendilerine rakip olarak görmüşler ve Moğol istilasını müteakiben onlara muhalif bir tutum sergilemek için bir aralık Karamanlılara karşı da Moğolların hâkimiyetini tercih etmişlerdir.⁶¹

Ahi-Mevlevi çekişmesi, Köseadağ yenilgisinin ardından belirgin bir hal almış ve Moğol istilası sonrasında Moğollara karşı fiilî direnişe geçen Ahiler öldürülüp, teşkilatları dağıtılırken bu istilaya karşı pasif bir yaklaşım sergileyen Mevleviler varlıklarını ve teşkilatlarını korumuşlar hatta daha da güçlenmişlerdir. Celâleddin Karatay'ın ölümü üzerine Ahilerin desteklediği II. İzzeddin Keykâvus ile Mevlevilerin desteklediği IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249-1254, 1257-1266) arasında yeniden başlayan taht mücadelesi, Celâleddin Karatay'ın sağladığı birlik ve düzeni bozmuş ve Moğolların Anadolu'ya ikinci kez girmelerine neden olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus'un veziri İzzeddin Muhammed Ahileri de arkasına alarak Moğollara karşı harekete geçmiş fakat Sultanhanı'nda Türkmenler ve Ahiler ağır bir darbe almışlardır.⁶² Bu mücadelede Moğolların desteğini alan IV. Rükneddin Kılıç Arslan galip gelen taraf olarak tahta çıkmış, Türkmen ve Ahilerin desteğini alan II. İzzeddin Keykâvus ise Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır. Böylece Anadolu'nun yönetimi Moğollarla iş birliği yapan Muînüddin Süleyman,

⁵⁸ Mikâil Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 99-100.

⁵⁹ Bayram, *Tasavvuf Düşüncesinin Esasları (Ahi Evren)*, 71-75; Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2021), 192-196.

⁶⁰ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, 104-106.

⁶¹ Babinger- Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, 55.

⁶² Bayram, *Tasavvufî Düşüncesinin Esasları (Ahi Evren)*, 25-26.

Fahredden Ali ve vezir Tâceddin Mu'tez üçlüsünün eline geçmiştir.⁶³ Mevlevilerin desteklediği Moğol yanlısı bu idare zamanında Ahilerin idaresinde bulunan yerler Mevlânâ ve yakınlarına verilmiştir.⁶⁴ Bu bağlamda özellikle Konya'daki Hânkâh-ı Ziyâ⁶⁵ ve Hânkâh-ı Lala'nın Hüsameddin Çelebi'ye verilmesi Ahi Çoban ve Ahi Kayser öncülüğünde Ahilerin ayaklanmasına sebep olmuştur.⁶⁶ Ayaklanmalar Konya ile sınırlı kalmamış, başta Ahî Evran'ın bulunduğu Kırşehir olmak üzere Ankara, Karaman, Aksaray, Çankırı, Kastamonu ve Denizli gibi pek çok şehir benzer ayaklanmalara sahne olmuştur. Devrin tarihçisi Kerîmüddin Aksarâyî, karışıklıklara karşı alınan tedbirleri rüzgâr karşısındaki lambanın etkisizliğine benzeterak ayaklanmaların ne kadar geniş çapta olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ayaklanmaların en şiddetlisi Aksaray ve Kırşehir'de yaşanmış, kendisine Kırşehir emirliği verilerek ayaklanmayı bastırmaya gönderilen Mevlânâ'nın sadık müridi Nureddin Caca'yı şehre sokmayan Türkmen ve Ahiler, şehir ele geçirilince teker teker öldürülmüşlerdir.⁶⁷ 1261 yılında meydana gelen bu olayda, Ahî Evran, Şems'in öldürülmesinde parmağı olduğu düşünülerek Ahî Evran ile birlikte Kırşehir'e nakledilen Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi ve pek çok Ahi hayatını kaybetmiştir.⁶⁸

Ahî Evran ve taraftarlarının Kırşehir'de öldürülmelerinin ardından Ahilerin büyük bir bölümü takibatın imkânsız olduğu batıdaki uç bölgelere göç etmiş⁶⁹ ve hükümete karşı fiilî bir harekette bulunmayarak hatta hükümet çevreleriyle uyum içinde oldukları imajını vererek hayatta kalabilmişlerdir. Ancak Moğolların politik olarak Mevlânâ'yı Şeyhu's-Şüyûh olarak kabul etmelerinden ve Anadolu'daki bütün şeyh ve Ahileri merkezileştirme çabalarından rahatsız olan Ahilerin de Cimri hareketine (1277) verdikleri destek,⁷⁰ Moğol yanlısı yönetimle mücadeleyi kendilerinin

⁶³ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), 81-82, 85-86.

⁶⁴ Mevlânâ tarafından devlet ileri gelenlerine yazılan ve yakınlarına ayrıcalıklar istenen mektuplar bu desteği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mektuplar*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963), 102-103, 137-138, 164-165.

⁶⁵ Bkz. Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, 113-115.

⁶⁶ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları), II/177-178.

⁶⁷ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu), 56.

⁶⁸ Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*, 28.

⁶⁹ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, 135.

⁷⁰ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, 131.

de politik olarak algıladıklarını göstermektedir.

Moğol yanlısı yönetim zamanında çok kayıp vermelerine rağmen güçlerini yine de muhafaza etmeyi başaran Ahilerin, 1285 ve 1286 yılında yaşanan taht odaklı siyasi ve sosyal olaylarda etkin bir rol oynadıkları görülmektedir. III. Gıyâseddin Keyhusrev'in (1266-1282) İlhanlı hükümdarı tarafından öldürtülmesinden sonra annesinin Argun Han'dan (1284-1291) talebi üzerine sultanlığın iki torunu ile II. Gıyâseddin Mesud (1282-1296, 1302-1308) arasında taksimının icrası için valide sultanın beylerbeyilik verdiği Karamanoğlu ile saltanat naipliği verdiği Eşrefoğlu'nu Konya'ya davet etmesi vezir Fahreddin Ali ve Konyalılar tarafından tepkiyle karşılanmış ve çatışmalar başlamıştır. Şehri bunlara karşı savunmak için vezir safında yer alan Ahiler de çatışmalara dahil olmuş ancak Ahi Ahmet Şah ile Konya kadısının araya girmesiyle olaylar kısa bir süre için yatışmıştır.⁷¹ Türkmen beylerinin desteğiyle tahta çıkarılan iki şehzadenin yaklaşık bir ay sonra vezir Fahreddin Ali'ye bağlı bir ordunun Konya'ya girmesinin akabinde Argun Han'a gönderilerek bertaraf edilmeleri üzerine Konya'da yeniden taht kavgasının başlaması ve Karamanlıların buna müdahil olması İlhanlı şehzadesi Geyhatu'nun yirmi bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya gönderilmesine sebep olmuştur. Türkmenleri tenkil amacıyla 1286 yılında Erzincan, Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a gelen Geyhatu, gönderdiği bir elçi ile Konya halkının kendisini karşılamasını istemiş ancak elçinin birkaç rûnûd tarafından öldürülmesi Konya'yı direk hedef haline getirmiştir. Gazapla Konya üzerine yürüyen Geyhatu'yu emrinde birkaç bin kişilik ahi bulunan Konya Ahilerinin reisi Ahi Ahmet Şah ile Konya ileri gelenleri hediyelerle karşılayarak Konya halkının affını sağlamışlardır.⁷² Yine Ahi Ahmet Şah'ın vezirliği elde edebilmek için Moğollara daha fazla vergi ödemeyi vadeden ve bu taahhülle Anadolu'ya gelen vezir Fahreddin Kazvî'n'i sert bir şekilde uyaracak cesaret ve güce sahip olması da ahilerin siyasi ve içtimai etkinliğini ispatlar mahiyettedir. Göreve başlayınca mutad vergileri artırarak halkın nefretini kazanan Fahreddin Kazvî'n'in kontrolü altındaki bölgelerde baskı ve zulüm hâkimken kendisi sultan Mesud'a Konya'ya gelişlerinde halk tarafından iyi karşılanmadığı şikâyetinde bulunmuştur. Sultan da silahlandırdığı Konya Ahilerine kendisini şehrin önünde karşılamaları emri vermiştir. Fakat vezir bu sefer de Ahi Ahmet Şah'a bu kadar kalabalık getirmesinden dolayı kızmış ve şehir eşrafının hediyelerini korktukları için getirdikleri gerekçesiyle kabul etmemiştir. Ahi

⁷¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, 288; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 589.

⁷² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 587-589.

Ahmet Şah da yeni vergiler altında ezilen Ahilerin hallerini bildirmek için geldiklerini sert bir şekilde ifadeye mecbur kalmıştır.⁷³ Bu minval üzere Selçuklu hâkimiyetinin son bulduğu 1308 tarihine kadar başta Konya olmak üzere Selçuklu şehirlerinin her türlü saldırıya karşı savunmasında ve halkın İlhanlı valilerine karşı korunmasında birinci derecede rol oynayan Ahiler, Selçuklulardan sonra ortaya çıkan beylikler döneminde de şehirlerde etkili bir güç olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Sonuç

İslam öncesi Arap toplumunun aşırı cömert ve cesaret sahibi kişiler için kullandığı “fetâ” kavramından şekillenen ve o toplumun en önemli iki fazilet kabul ettiği cömertlik ve yiğitlik esası üzerine kurulan fütüvvet, zaman ve mekânla sınırlı olmayan, farklı toplumlarda tarihsel benzerlikler gösteren bir kavram ve kurumdur. Benzer siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel şartların ortaya çıkardığı fityân, ayyâr, şâtır, ahdas, rind ve Ahi gibi fütüvvet hareketlerinin farklı bölgelerde farklı isimler almaları, bu hareketlerin birbirinden ayrı ve bağımsız hareketler olduklarına değil, aynı kaynaktan beslenen İslam coğrafyasının renkliliğine ve zenginliğine işaret etmektedir.

Araplar İslam öncesi Arap kültüründe var olan fetâ anlayışını, İranlılar eski İran kültüründe var olan civânmerdlik anlayışını, Türkler de eski Türk kültüründe var olan akıllık anlayışını İslami değerlerle yeniden şekillendirmiş ve kendi bünyelerine uygun hale getirmişlerdir. Bu bağlamda Ahilik de İslam öncesi Türk kültürüne ait değerlerle İslam kültürüne ait değerlerin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. XIII. yüzyıl başlarında Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh tarafından yazılı prensipleri belirlenen ve resmî bir hüviyet kazandırılan fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulan ve Anadolu'nun kendine mahsus sosyo-kültürel şartları içinde yeniden şekillenen Ahilik teşkilatı, Türk kültürü ile İslam kültürünün uyumundan doğan yeni bir kuruluştur.

Başlangıçta sufi bir nitelik taşıyan Ahilik, XIII. yüzyılın ikinci yarısında siyasi, bu yüzyılın sonlarında Selçuklu hâkimiyetinin çökmesiyle ortaya çıkan beylikler döneminde askerî, Osmanlı merkezi yönetiminin güçlendiği XV. yüzyılın ortalarında ise mesleki özelliklerin ağır bastığı bir tarihî gelişim süreci geçirmiştir.

Sufi nitelik taşıyan Ahiliğin Selçuklu Anadolu'suna en büyük katkısı, bu coğrafyanın Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamasıdır. Anadolu'ya kitlesel anlamda ilk olarak Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve

⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 592-594.

Karahıtay-Hârizmşah mücadelesi, ikinci olarak da Moğol istilası sebebiyle vuku bulan büyük Türkmen göçleri sonrasında Ahiler hem göçebe Türkmenlerin hem de yerleşik halkın Anadolu'yu yurt edinmelerinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu çerçevede bir taraftan bu iki büyük göç dalgasıyla Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata geçişini hızlandıran diğer taraftan da yerleşik hayatı benimseyen şehirlilerin yeniden iş kurmasına ve mesleklerine göre örgütlenmelerine yardımcı olan Ahiler, hem toplumsal ve kültürel yapının biçimlenmesinde hem de ekonomik yaşamın yeniden şekillendirilmesinde belirleyici bir rol oynamışlardır.

I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad zamanlarında fütüvvet anlayışının paralelinde devlet desteğini ardına alan ve devlete destek olan Ahiler, II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Moğol istilasına karşı çıkmaları sebebiyle zararlı ve tehlikeli olarak algılanmışlardır. Bu dönemde devletle karşı karşıya gelen ve Moğol destekli Selçuklu sultanlarına isyan eden Ahiler, bu faaliyetleri nedeniyle önemli bir siyasi güç özelliği kazanmışlardır. Resmî anlamda siyasi bir güç olmayan, fakat merkezî otoritenin zayıfladığı dönemlerde kendi bölgelerinin yönetimini ve korunmasını üstlenen Ahiler, bir nevi halk yönetimi şeklinde siyasi fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Hâkim siyasi otoritenin olmadığı buhran dönemlerinde siyasi etkinliklerini artıran Ahilerin bu güçlerinin zirveye ulaşması ise Selçuklu hâkimiyetinin sona erdiği dönemde olmuştur. Ahiler bu dönemde Selçuklu otoritesinin karşısında yer alan Karamanoğulları ve Osmanoğulları'nı desteklemişler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aktif rol almışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sahip olduğu siyasi gücü devletin lehine kullanan, sonrasında ise Osmanlı şehir hayatının düzenlenmesinde sosyal ve toplumsal görevler üstlenen Ahiler, merkezî otoritenin güçlenmesi ile siyasi fonksiyonlarını kaybetmişler ve aslî fonksiyonlarını icra eden bir esnaf ve sanatkârlar birliği haline gelmişlerdir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

2. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

3. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Azamat, Nihat. "Evhadüddîn-i Kirmânî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/518-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Babinger, Franz - Köprülü, Fuad. *Anadolu'da İslâmiyet*. çev. Ragıp Hulusi. haz. Mehmet Kanar. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bayram, Mikâil. *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Bayram, Mikâil. *Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2. bsk., 2021.
- Bayram, Mikâil. *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikati*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Bayram, Mikail. *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 165.
- Bedüzzamân Fürûzanfer. *Menâkıb-ı Evhadüddîn Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî*. Tahran, 1969.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. çev. Yıldız Moran. İstanbul: E Yayınları, 2. bsk.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Çağatay, Neş'et. "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/I (1952), 59-68.
- Çağatay, Neşet. "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/II-III (1952), 61-84.
- Ebî Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*.

- Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- Ecer, A. Vehbi. "Anadolu'da Ahi Evran Zamanında Kültür Hayatı". İstanbul: Ahîlik Araştırma ve Kültür Vakfı, 1986.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Burgâzî ve 'Fütüvvet-Nâme'si". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953), 76-153.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "'Fütüvvet-Nâme-i Sultânî' ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 127-155.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 73-126.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 (1950 1949), 6-354.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in 'Fütüvvet-Nâme'si". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 17/1-4 (1955), 27-72.
- İbn Bibi. *El Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İbn Bîbî. *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineure d'après Ibn Bîbî Texte Turc*. nşr. M.Th. Houtsma. Leide: E. J. Brill, 1902.
- İbni Bibi. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*. çev. M. Nuri Gencosman. Ankara, 1941.
- Kaymaz, Nejat. *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Kazıcı, Ziya. "Ahîlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Koca, Salim. "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2009), 1-38.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. bs., 1976.
- Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. haz. Orhan Köprülü. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., 6. bs.

- Mevlâna Celâleddin Rumî. *Mektuplar*. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, Gnşlm. 2. bsk.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet -Tarih". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/261-263. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Şahin, İlhan. "Ahî Evran". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964.
- Taeschner, Franz. "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)". çev. Fikret Işıltan. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953), 3-32.
- Taeschner, Franz. "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri". çev. Semahat Yüksel. *Belleten* XXXVI/142 (1972), 203-235.
- Tarım, Cevat Hakkı. *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*. İstanbul, 3. bsk., 1948.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 4. bsk.
- Ülgener, Sabri F. *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din*. İstanbul: Der Yayınları.
- Zeydan, Corci. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. çev. Zeki Megâmiz. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1974

FUTUWWA AND AKHISM IN THE ANATOLIAN SELJUK STATE: From the Institution of Politics to the Politics of the Institution

 Funda DEMİRTAŞ^a

Extended Abstract

Futuwwa, which is based on the concept of “fatâ”, which is a product of the sui generis socio-cultural texture of the pre-Islamic Arab society, in its simplest form, expresses the unity formed by young men for religious, political and moral purposes. Futuwwa unions, which performed different functions under different names in the historical and geographical context and often exhibited a hostile attitude towards each other, were gathered under a single roof by the Abbâsid caliph al-Nâsır li-Dîn Allâh and gained an official character. The idea of futuwwa, which Nâsır used to re-establish the political and spiritual authority of the Abbâsid State, which was shaken inside and outside the country by making it an official institution, spread to Anatolia at the beginning of the 13th century in a short time and became an active factor in the social, political, economic and religious authority of Anatolian life. This notion, the foundation of which was laid by some sufis who came or were sent to Anatolia, was further strengthened when Izz al-Dîn Kaykâ’ûs and Alâ al-Dîn Kaykubâd I officially joined Nâsır's futuwwa organization.

The fact that the Anatolian people, whose social life turned into chaos due to the fights for the throne after Alâ al-Dîn Kaykubâd I, and whose economic life was turned upside down due to the Mongol invasion, found the spiritual support they sought in the sects, enabled the futuwwa to take on a sufistic color by being influenced by this general tendency and intellectual currents of the period. Thus, futuwwa, one of the main subjects of sufism, intertwined

^a Assoc. Prof., Erciyes University, fundad@erciyes.edu.tr

with the sufism that developed in the 9th and 10th centuries, found the opportunity to spread easily on the same social ground. Ewhad al-Dîn Kirmânî, who developed a unique understanding by reinterpreting the futuwwa in accordance with the life and Islamic understanding of the nomadic Turkmens, as well as the current political, economic, administrative, social and religious conditions, had an important role in the rapid spread of futuwwa, which was intertwined with sufism, in Anatolia.

Coming from a sufistic disposition called "shahidbâzî", based on the principle of seeing Allah's splendor and beauty in existence, Kirmânî adopted the afaqi path in sayr u sulûk, which expresses the spiritual journey to reach true knowledge and spiritual maturity in sufism because of this disposition. His sufi views based on this principle also spread rapidly in Anatolia, overlapping with the understanding of Islam that nomadic Turkmens shaped on the basis of their own life conditions and past experiences, rather than the book rules of Sunni Islam. This sufistic futuwwa, which was blended with Kirmânî's sufistic views and spread rapidly, soon gave way to the Akhism, which also had a sufi character. At this last stage, futuwwa was transformed into an organization unique to Anatolia by Akhi Ewrân, based on the intellectual infrastructure created by Kirmânî. Akhism, which was organized in a short time and spread from cities to villages with the serious state support they received especially during the reign of Alâ al-Dîn Kaykubâd I, became one of the most effective forces that shaped the political, economic, social and mystical life of the Anatolian Seljuk State. However, Ghiyath al-Dîn Kaykhusraw II who came to the throne with his intrigues after Alâ al-Dîn Kaykubâd I started to follow the Akhis and Turkmens whom he saw as a high-profile threat to the throne, and the Akhism began to lose its former power to a large extent.

Akhis, who supported the state and were supported by the state in the times of Izz al-Dîn Kaykâ'ûs I and Alâ al-Dîn Kaykubâd I, were perceived as harmful and dangerous because they opposed the Mongol invasion in the time of Ghiyath al-Dîn Kaykhusraw II. In this period, the Akhis, who fell afoul the state and rebelled against the Mongol-supported Seljuk sultans, became the target board of both the Mongols, the sultans who came under the Mongol tutelage, and the Mawlawîs with whom they had conflict. In this invasion period, which started in 1243 and accelerated the destruction of the Seljuks, unlike the Mawlawîs, who took a passive approach against the Mongols and increased their power beyond survival, Akhis, who had severe losses by displaying active resistance and tried to survive by pretending to be in harmony with the government circles in cooperation with the Mongols,

literally fought a life-or-death battle. Nevertheless, the Akhis, who were exposed to serious pressures by the political power during the Mongol invasion, managed to maintain their power by undertaking political functions in the form of a kind of public administration in this crisis period, where there was no dominant political authority, and they carried on their existence as an effective political power in the cities they were in during the principalities that emerged after the Seljuk domination ended in 1308.

This study, which mainly deals with the first century of futuwwa and Akhism in Anatolia, firstly focuses on the dynamics of institutional and sufistic futuwwa in Anatolia through the Seljuk sultans and its rapid spread to the smallest settlements in a short time. It aims to reveal the historical link between futuwwa and Akhism by focusing on the reinterpretation of nomadic Turkmens' life and Islamic understanding by Ewhad al-Dîn Kirmânî, who came to Anatolia at the beginning of 13th century, and their transformation into a specific Anatolian organization by Akhi Ewrân. On the one hand, this study reflects the heavy price that was inflicted on the Akhis after the defeat of Köse Dagh in the Akhi-Mawlawî conflict, which had its origins in two different paths followed in the course of sayr u sulûk, but went far beyond this, causing the formation of two sides that were opposite to each other on political, social and religious ground, the struggle for existence of the Akhis, who actively resisted the Mongol invasion and the partial recovery of the Akhis after Djelâl al-Dîn Karatay released the imprisoned Akhi and Turkmen notables. On the other hand, this study aims to analyze the effect of this organization, which marked the last century of the Anatolian Seljuk State, on the existing structure in many respects, and its impact on the existing structure, in the light of the primary and secondary information obtained from the sources of that period and today's sources.

Keywords: History of İslam, Futuwwa, Kirmânî, Ahi Evran, Akhi.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Ethics approval:

Not applicable.

2. Author contribution:

Funda DEMİRTAŞ

The author declares no one has contributed to the article.

3. Competing interests:

The author declares no competing interests.

